

Taalideologie: gematigdheid is ouderwets.

Jacques Van Keymeulen, Universiteit Gent

Samenvatting

In deze bijdrage worden de standpunten van de taalijveraars van de eerste helft van de 21ste eeuw in herinnering gebracht. Ze waren voorstanders van de introductie van de noordelijke ('Hollandse') norm van de Nederlandse standaardtaal, maar verdedigden tegelijk vele aspecten van de zuidelijke 'Vlaamse' variëteit van het Nederlands. Ze gingen vooral te keer tegen de gallicismen. Die tolerante opstelling is blijkbaar vergeten in de recente sociolinguïstische literatuur, die focust op de dikwijls overdreven prescriptieve standpunten van de taalpuristen van de jaren 60 van de vorige eeuw.

Abstract

This article highlights the views of language zealots of the first half of the 20th century. They were supporters of the introduction of the northern ('Hollandic') norm of the Dutch standard language, but at the same time they defended many aspects of the southern 'Flemish' variety of Dutch. They mainly disapproved of gallicisms. This tolerant attitude seems to have been forgotten in the recent sociolinguistic literature, that focuses all too often on the exaggerated prescriptive language views of purists of the 60s of the last century.

Email

Jacques.
VanKeymeulen@
UGent.be

1. INLEIDING

De discussie over taal en taalbeleid in Vlaanderen wordt sedert jaar en dag gekenmerkt door de aloude tegenstelling tussen particularisten en integrationisten. Dat komt uiteraard doordat het Nederlands in twee verschillende staten gesproken wordt,¹ en de gevoelens omtrent de wenselijkheid van convergentie viz. divergentie op taalgebied tussen Noord en Zuid om allerlei redenen uit elkaar kunnen lopen. De termen *particularisme* en *integrationisme* zijn overigens erg negatief geladen geraakt: door de eerste term wordt men

¹ Ik laat Suriname en de Nederlandse Antillen hier buiten beschouwing.

geassocieerd met een aantal 19de-eeuwse West-Vlaamse taalijveraars, die niet bepaald een progressief wereldbeeld uitdroegen; met de tweede komt de groot-Nederlandse ‘gedachte’ in de geest, een gedachtengoed dat niet alleen de talige, maar ook de politieke eenheid van de Lage Landen voorstond, en dat in de jaren 30 en 40 van de vorige eeuw voor een deel in zeer verkeerd politiek vaarwater is terechtgekomen. Iemand een particularist dan wel een integrationist noemen, wijst niet op sympathie voor de genoemde strekking.

Het is in mijn bijdrage niet de bedoeling de geschiedenis van de introductie van de noordelijke taalnorm in Vlaanderen nogmaals uitgebreid te behandelen. Dat is al in overtalrijke boeken en artikelen gebeurd; voor recente literatuur (en bibliografie) terzake verwijzen we naar Willemyns (2013), De Caluwe (2012) en Van Keymeulen (2015), waar een en ander aan het (buitenlandse) publiek wordt uitgelegd. Samengevat komt de zienswijze erop neer dat de Noord-Nederlandse² standaardtaal vanaf de 19de eeuw door de Vlamingen is overgenomen als een exogene taalnorm. Die standaardtaal is vooral vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw verspreid geraakt in brede lagen van de bevolking, mede door de democratisering van het onderwijs en de introductie van de massamedia. Die verspreiding was het resultaat van een expliciete maatschappelijke en pedagogische actie (de ABN-acties in de scholen), waardoor men via het ABN het Vlaamse volk cultureel wilde verheffen. Willemyns & Haeseryn (1998) noemen de resultaten van de ABN-actie “verbazingwekkend”; de campagne kan volgens hen – alles bij elkaar genomen – als geslaagd beschouwd worden.

In de recente sociolinguïstische vakliteratuur wordt met betrekking tot het huidige taalrepertorium in Vlaanderen meestal verwezen naar de (grijsgeciteerde) studie van Auer 2005,³ die een typologie heeft proberen te ontwerpen voor de verhouding tussen standaardtaal en dialect voor de taalrepertoria in een aantal Europese staten. De taalsituatie in Vlaanderen zou na de introductie van de noordelijke taalnorm geëvolueerd zijn van een diglossie standaardtaal – dialect naar een diaglossisch continuüm, waarbij *tussentaal* de ruimte tussen standaardtaal en dialect is gaan opvullen (zie o.a. Taeldeman 1992, De Caluwe 2006, De Caluwe e.a. 2013, Lybaert 2014, Ghyselen 2015). De tussentaal vormt dus een – regionaal geschakeerd – continuüm tussen twee polen; naar mijn smaak wordt er in de vakliteratuur té weinig de klemtoon

² Noord-Nederland als benaming voor heel Nederland en niet voor een deel ervan, wordt soms als verouderd beschouwd. De term wordt echter nog steeds veel gebruikt in de oude betekenis.

³ Zie ook Auer (2011).

op gelegd dat de twee polen van fundamenteel andere aard zijn: dialect is (was) een *taalrealiteit*; standaardtaal is een norm, en dus een *taalintentie*. Ik ben de mening toegedaan dat de overgang van een diglossische naar een diglossische taaltoestand zeer snel gebeurd moet zijn: nagenoeg elke Vlaming die de standaardtaal onder de knie probeerde te krijgen, heeft dat – noodzakelijkerwijze – op onvolkomen wijze gedaan. Ik vraag me zelfs af of voortgezet onderzoek niet zal aantonen dat de zgn. tussentaalkenmerken veel ouder zijn dan doorgaans wordt aangenomen, maar dan wel anders werden benoemd (bijv. Schoon Vlaams, dialectinterferentie, gekuist dialect, regiolect ...).

Het onderzoek naar de functie en het statuut van de tussentaal is nog steeds hét belangrijkste sociolinguïstische topic in Vlaanderen (zie o.a. Plevoets 2008, Van Hoof 2013, Absillis e. a. 2012, De Caluwe e.a. 2013); een goede beschrijving van de tussentaal zelf – met verdiscontering van de regionale verschillen erin – ontbreekt nog steeds. Men werkt met lijstjes van kenmerken die voor een deel op intuïtieve basis tot stand zijn gekomen (zie Rys en Taelde-man 2007, Taelde-man 2008, De Caluwe 2009, Geeraerts en Van de Velde 2013). De moderne sociolinguïstiek legt inderdaad minder de nadruk op de studie van de formele aspecten van taal dan op de functionele.

Iemand die in de jaren 60 als leerling in een middelbare school de ABN-acties heeft meegemaakt, zoals ondergetekende, en die daarna aan de universiteit heeft mogen studeren – wat vóór de jaren 60 geen evidentie was – verbaast zich dikwijls over de teneur van het huidige sociolinguïstische onderzoek en over een aantal daar ingenomen standpunten. Mijn bijdrage hieronder heeft vooral als bedoeling een aantal indrukken weer te geven, waarvan sommige eventueel door onderzoek geverifieerd zouden kunnen worden. Ik wil ook een aantal standpunten van de taalijveraars van weleer opnieuw in herinnering brengen, om te laten zien hoe ze stonden tegenover de ‘Vlaamse’ variant van het Nederlands.

2. RECENTE SOCIOLINGUIÏSTISCHE VISIES

De laatste jaren maakt de studie van taalideologieën⁴ opgeld (zie o.a. Jaspers 2001 en Lybaert 2015). Voor de taalsituatie in Vlaanderen wordt dan verwezen naar de standaardtaalideologie (*standard language ideology*) en de

⁴ Gal (2006:163) omschrijft taalideologieën als: “those cultural presuppositions and metalinguistic notions that name, frame and evaluate linguistic practices, linking them to the political,

ééntaligheidsideologie (*ideology of monolingualism*). Het zijn in elk geval die twee ideologieën die volgens Delarue en De Caluwe (2015) in het onderwijs worden gepropageerd.⁵ In wat volgt, beperken we ons tot de standaardtaalideologie. Lybaert (2015: 97-98) formuleert het zo: “Vlaanderen wordt daarbij traditioneel voorgesteld als een gebied waarin een standaardiseringsideologie van kracht is, een ideologie die taalvariatie hiërarchiseert en waarbij de standaardtaal beschouwd wordt als de superieure variëteit.”⁶ Die attitude blijkt overigens in Lybaerts studie door de 80 (hoogopgeleide) informanten gereproduceerd te worden: standaardtaal is algemeen bruikbaar en vooral geschikt voor formele situaties; dialect is enkel geschikt voor informele en privésituaties. Er is wel een afwijking van de standaardtaalideologie: “De informanten kennen namelijk ook een plaats toe aan tussentaal in hun model van de Vlaamse taalsituatie en rapporteren ook over de situationele geschiktheid van tussentaal” (Lybaert 2015:124). De auteur merkt wel op dat het niet ondenkbaar is dat dezelfde attitude ook al in het verleden voorkwam.

Van Hoof & Jaspers (2012:97) schetsen de standaardisering in Vlaanderen in de periode 1950-1980 “als een geval van hyperstandaardisering: een doorgedreven propagandistische, grootschalige, door taalwetenschappers ondersteunde, gemediatiseerde en decennialang in talloze maatschappelijke sectoren volgehouden ideologisering van het taalgebruik, die met moeite haar gelijke vindt in andere nationale contexten.” Tijdens die periode van extreme taalzuivering werd volgens de auteurs een nagenoeg volledige assimilatie met de noordelijke norm nagestreefd, behalve in de uitspraak. Die attitude wordt treffend aangegeven in de titel van hoofdstuk 4 “rabiaat integrationisme”, waarmee een heleboel overdreven en hilarische standpunten van een aantal ABN-voorvechters worden samengevat om de onzinnigheid van de ABN-acties van de tweede helft van de 20ste eeuw hard te maken. “Al de hierboven opgesomde initiatieven en verenigingen hebben op ideologisch vlak een vrijwel nuanceeloos integrationisme met elkaar gemeen”, aldus Van Hoof & Jaspers (2012:102). Het idee dat de Vlamingen bij de introductie

moral and aesthetic positions of the speakers, and to the institutions that support those positions and practices.”

⁵ De ééntaligheidsideologie houdt de ééntaligheid van Vlaanderen als na te streven ideaal voor. Elke burger, nieuwkomers inclusief, moet het Nederlands (leren) beheersen. In het beleid wordt geen ruimte gelaten voor andere talen, noch voor de inheemse Franstalige minderheid in Vlaanderen, noch voor de talen van de ‘nieuwe Belgen’.

⁶ Jaspers (2001:144) meent dat de (gewone) Vlaming door de standaardtaalideologie wordt onderdrukt: “De sociale en talige ongelijkheid in onze maatschappij worden door de ideologie van de ‘machthebbers’ genaturaliseerd en gelegitimeerd”.

van het Standaardnederlands een “voor velen compleet vreemde taal” hebben moeten leren, is wijdverspreid; Lybaert (2015:97) verwijst naar de talrijke auteurs die zich in die zin over het AN uitlaten, en daardoor o.a. de gebrekkige beheersing van de standaardtaal en de talige faalangst van Vlamingen verklaren.

Een aantal auteurs (o.a. Absillis 2012, Van Hoof 2013, Jaspers & Van Hoof 2013) meldt dat veel taalijveraars doorgaans toch nog de authenticiteit en erfgoedwaarde van dialect konden appreciëren – heel wat belangrijke voorvechters van het ABN waren inderdaad als professoren Nederlandse taalkunde professionele dialectologen (zoals L. Grootaers, J. Pauwels en J. Goossens aan de KULeuven, en E. Blancquaert, W. Pée, V. Vanacker en J. Taeldeman aan de UGent). Dialect werd bij de ABN-actie wel als inferieur voorgesteld en soms zelfs als de vijand van het ABN – blijkbaar was er niet altijd tijd voor nuancering. Er werd vooral van leer getrokken tegen de gallicismen – die als een sluipend gif werden beschouwd.

Dat de ABN-acties geen volledige talige integratie tussen Nederland en Vlaanderen hebben teweeggebracht, hoeft niet te verbazen. Nederland en Vlaanderen hebben een eigen spraakmakende gemeente en een eigen dominant centrum – voor het Noorden is dat de Randstad Holland, voor het Zuiden de as Antwerpen-Brussel. Het tussentalige continuüm dat meer bepaald in de spreektaal in Vlaanderen ontstond, was uiteraard niet de bedoeling van de taalijveraars, die zich dan ook sterk teweestelden tegen die mossel-nochvitaal, vooral toen die doorkregen dat tussentaal waarschijnlijk geen voorbijgaand verschijnsel zou zijn (Van Istendael 1989).⁷ Absillis (2012:67-68) stelt het als volgt: “De omgangstaal van de meeste Vlamingen, die naar velen vrezden het Algemeen Nederlands zowel als de Vlaamse dialecten aan het verdringen is, stemt namelijk tot unanieme weerzin” en geeft op de volgende bladzijden talrijke voorbeelden van (zeer) negatieve reacties op de tussentaal uit zowat alle lagen van de (beter opgeleide) bevolking: opiniemakers, cultuurdragers, politici, taalkundigen ...

De sociolinguïsten verwerpen m.i. terecht de verkettering van de tussentaal, die nu – in elk geval in academische kring – aan het afnemen is. Tussentaal⁸ moet inderdaad beschouwd worden als de volstrekt natuurlijke uitkomst van

⁷ De houding tegenover tussentaal van auteurs als Van Istendael (1989) vormt een mooi voorbeeld van de zgn. *Doktrin der zwei Reinheiten*, waarbij enkel de standaardtaal en het authentieke dialect als waardevolle taalvariëteiten worden beschouwd (zie Haas 1992:320).

⁸ We maken hier abstractie van de regionale variatie erin.

de introductie van de noordelijke standaardtaal. De inspanningen van de taalzuiveraars hebben niet enkel een betere kennis van de (vooral geschreven) standaardtaal teweeggebracht bij een (door hen allicht als te klein ingeschat) deel van de bevolking, maar hebben ook het gebruik van tussentaal doen veralgemenen, als de gesproken omgangstaal van de Vlaming. Het is inderdaad altijd een slecht idee natuurlijke taalprocessen verdacht te maken; ook met chattaal en sms-taal is de taal niet aan het verloederen, zoals sommigen schijnen te denken, maar heeft ze er gewoon interessante taalvormen en stijlregisters bijgekregen. Zaak is vooral te weten welk register men waarom gebruikt. Ideaal is het wanneer een taalgebruiker door ondervinding of scholing over verschillende registers beschikt, die hij naargelang van het geval communicatief kan inzetten. Het is beter standaardtaal én tussentaal én dialect te kunnen spreken, dan alleen maar tussentaal.

De moderne Vlaamse sociolinguïstiek heeft dus zeker een punt, en zelfs de verdienste de verkettering van tussentaal te bestrijden en naar het fenomeen onderzoek te verrichten. Wat wel verwondering baart, is de zeer schrille toon waarmee de inspanningen van de taalijveraars van de tweede helft van de twintigste eeuw worden afgekeurd. De Vlamingen zouden onder grote dwang een voor velen compleet vreemde taal hebben moeten leren, wat tot allerlei frustraties en taalonzekerheid aanleiding zou hebben gegeven. De centrale emotie die tot die houding heeft geleid, wordt m.i. zeer goed weergegeven door de zinssnede in Absillis e. a. (2012: 27) “Kortom, de samenstellers van dit boek zijn niet vóór taalverarming, maar vóór taalverrijking, en pleiten niet voor verloederen, maar vinden dat er een einde mag komen aan de vanzelfsprekende **vernedering** (onze klemtoon, jvk) die de strijd voor het Algemeen Nederlands onvermijdelijk met zich lijkt mee te brengen”.⁹ Hier zijn duidelijk zelfbewuste Vlamingen aan het woord, opgegroeid in een tijd waarin Vlaanderen een economisch zeer welvarende en politiek steeds onafhankelijker regio is geworden. Ze bewijzen dat de culturele emancipatie van de Vlamingen, die mede door de taalijveraars is gedragen, inderdaad geslaagd is. Ze wensen op taalgebied niet meer vernederd te worden of zich zomaar te conformeren aan volksvreemde, buitenlandse taalnormen.

⁹ De visie dat de Vlamingen zich over hun taal – gallicismen inclusief – niet hoeven te schamen, werd ook al vroeger uitgedragen, bijv. in het werk van de sociolinguïst Kas Deprez.

3. VRAGEN DIE RIJZEN

3.1. EEN EIGEN VLAAMSE NORM?

De visie op het verleden die uit bovenstaande geschriften blijkt, doet vragen rijzen, waarvan sommige m.i. verder onderzoek behoeven. De eerste vraag die bij mij opkomt, is wat er volgens de critici dan wel in de verguisde jaren 1950 tot 1980 had moeten gebeuren? Wat was eigenlijk het alternatief voor de inderdaad vrij uitdrukkelijke aansluiting bij de noordelijke norm? Die aansluiting gold in elk geval al niet de uitspraak, waarvoor al vroeg een eigen Belgische standaard werd geaccepteerd, die door Blancquaert (1934) werd gecodificeerd. De aanvaarding van een zuidelijke uitspraakstandaard kon overigens zonder veel problemen gebeuren, aangezien de onderlinge verstaanbaarheid tussen de twee delen van het taalgebied er niet door in het gedrang gebracht werd. Wat zou het alternatief geweest zijn voor de introductie van de noordelijke norm? Had er een zustertaal van het Nederlands, het ‘Vlaams’, moeten ontstaan? Een verdediging van die stelling, met zo rationeel mogelijke argumenten, zou ook vandaag nog interessant zijn. Ik zie in de principiële taaleenheid van Noord en Zuid overigens nog altijd dezelfde voordelen als die die de vroegere integrationisten naar voren brachten, en die erop neerkwamen de taal zo sterk mogelijk te maken door de gestandaardiseerde vorm ervan door zoveel mogelijk mensen te doen begrijpen en gebruiken. Een m.i. té weinig vermeld voordeel van de aansluiting bij het Noorden is overigens dat de Vlamingen op eigen terrein geen dominant dialect hebben moeten zoeken dat als leidraad zou hebben kunnen dienen voor een eigen norm. Dat zou dan waarschijnlijk het Brabants geweest zijn, met Antwerpen als dominant stadsdialect (over de Brabantse expansie: zie Goossens 1970). Ook die situatie had ongetwijfeld aanleiding gegeven tot allerlei frustraties in die streken waar Brabants taalgoed exogeen is, en dus ‘opgelegd’ had moeten worden.¹⁰

3.2. EEN “COMPLEET VREEMDE TAAL”?

In zeer vele bijdragen wordt beklemtoond dat de noordelijke taalnorm in Vlaanderen een exogene en zelfs “compleet vreemde taal” was (zie hoger).

¹⁰ De situatie in de traditionele dialecten is soms erg complex zoals heel wat taalkaarten op de website www.dialectloket.be (knop BEELD – TAALKAARTEN) laten zien. Het is meestal niet erg duidelijk welk dialectwoord tot standaard opgekweekt zou moeten worden.

Ik vraag me af in hoeverre exogeniteit een te objectiveren notie is. Bij dialectisch veldwerk is me voortdurend opgevallen dat dialectsprekers een naburig dialect doorgaans karakteriseren als ‘totaal anders’ dan het eigen dialect, terwijl dan bleek dat het doorgaans ging om vrij oppervlakkige verschillen waaraan de inwoners van de onderscheiden gemeenten elkaar echter wel konden herkennen. Identiteit wordt blijkbaar graag met kloeke taal in de verf gezet.

Is het sterke woordgebruik i.v.m. de buitenlandse standaardtaalnorm wel terecht? Het is uiteraard zo dat het verschil tussen het gesproken traditionele dialect en de geschreven / gesproken standaardtaal zeer groot was. Vlaanderen verschilde m.i. daarin echter niet wezenlijk van Nederland. In beide delen van het taalgebied stonden tot de jaren 60 de dialecten zeer sterk, en was de standaardtaal maar bekend bij een geprivilegieerd deel van de bevolking. Peeters (1934:XXII) schat het aantal intellectuelen dat in Vlaanderen de standaardtaal uitdroeg op “eenige honderden” (zie verder). De situatie in Nederland wat de bekendheid met de standaardtaal betreft, was ongetwijfeld gunstiger dan in Vlaanderen, maar toch kan men zich afvragen of de introductie van de standaardtaal in brede lagen van de bevolking, meer bepaald in de vrij dialectvaste oostelijke en zuidelijke provincies of bij de Friezen zonder slag of stoot is verlopen. Had de gewone bevolking in die provincies geen last van taalzuivering en taalonzekerheid wegens de exogeniteit van de Hollandse norm in de niet-Hollandse provincies?¹¹ Het zou interessant zijn de verschillen tussen Vlaanderen en Nederland in dat verband van deugdelijk cijfermateriaal te kunnen voorzien. Wat de leerplicht betreft, heeft Nederland wel 14 jaar voorsprong op België (invoering resp. in 1900 en 1914, voor kinderen tot 12 jaar). De leerplicht heeft de hele bevolking in principe in contact gebracht met in elk geval de geschreven vorm van de standaardtaal, al kan men zich zowel voor Nederland als Vlaanderen afvragen in welke mate een schoolmeester in pakweg de jaren 1920 de gesproken standaardtaal beheerste.

Ook voor de geschreven vormen van het Nederlands worden de verschillen tussen Noord en Zuid m.i. ten onrechte uitvergroot. Recent onderzoek van o.a. Vosters, Rutten & Van der Wal (2010) heeft laten zien dat het Nederlands in Vlaanderen er in de 18de en 19de eeuw heel wat beter voorstond dan tot hiertoe algemeen werd aangenomen; het Nederlands in Vlaanderen was niet minder uniform dan dat in Nederland. Willemyns (2013: 98) vat de stand van

¹¹ Zie Haeseryn (1999) voor een overzicht van normatieve werken voor Nederland, waar de strijd tegen de germanismen vergeleken kan worden met de Vlaamse strijd tegen de gallicismen.

zaken voor de 18de eeuw als volgt samen: “Not only did uniformity of language and spelling not exist in the north, (...) but we also see how the south displays, in the same way the north does, a coherent and lively discussion on norms and, toward the end of the century, even a norm tradition characterized by a large amount of uniformity”. Niet alleen waren er in het zuiden ‘spraeckkonstenaers’ actief, die over taal reflecteerden en spraak-kunsten schreven, maar ook werd door de meesten aansluiting bij het noorden voorgestaan.

Egodocumenten uit de late 18de eeuw laten inderdaad zien dat Vlamingen zich heel behoorlijk in het Nederlands konden uitdrukken, en dat de verschillen met een noordelijke norm vooral spellingdetails en een paar occasionele zuidelijke en Franse woorden betreffen.¹² De onderlinge verstaanbaarheid bij de geschreven taal werd nauwelijks gehinderd door de staatsgrens. De introductie van de noordelijke norm in Vlaanderen was dus wel exogeen in de zin van ‘buitenlands’, maar er werd m.i. volstrekt geen “totaal vreemde taal” ingevoerd. Dat wordt ook aangetoond door het feit dat tijdens het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1823 de administratie van de Vlaamse gemeenten moeiteloos van het Frans op het Nederlands kon overschakelen (zie Willemys 2013:112). Is het niet denkbaar dat de noordelijke (schrijftaal)norm werd overgenomen net door de geringe exogeniteit ervan, die nog verkleind is geweest door de officiële introductie ervan tijdens de ‘Hollandse periode’.

3.3. GEMATIGDE STANDPUNTEN

Niet enkel op het gebied van de uitspraak, waar een Belgisch-Nederlandse norm sedert jaar en dag bestaat, maar ook op het gebied van de zuidelijke woordenschat hebben de vroegere taalijveraars een heel wat rekkelijker standpunt ingenomen dan tegenwoordig wordt gesuggereerd. Ook Nederlandse taalgeleerden wezen er overigens op dat zuidelijk taalgoed ook goed Nederlands kan zijn. De Leuvense professor Pauwels (1949:21) citeert met instemming de motto’s uit het werk van de Nederlander Daman (1946), het *Algemeen Beschaafd in Vlaanderen*,¹³ die Kruisinga, De Vooy en Gerlach

¹² Zie bijv. Van Keymeulen en Van Bocxtaete (2012) voor de uitgave van een reeks privébriefjes van een gedeporteerde priester aan zijn ouders in Eeklo op het einde van 18de eeuw.

¹³ Pauwels heeft overigens zware kritiek op Daman omdat die een allegaartje van zuidelijke woorden en constructies opneemt zonder de acceptabiliteit ervan in de standaardtaal te beoordelen.

Royen, drie vooraanstaande taalkundigen citeert: “Inzake taal is de hoofdzaak, dat men afstand doet van de waan dat taaleenheid betekent eenvormigheid” (Kruisinga); “Aan een Algemeen Beschaafd behoeft geen afbreuk gedaan te worden door Zuidelijke schakering” (De Vooy); “Het Vlaams toch heeft zeer veel wat goed Nederlands is, alhoewel men die woorden en zegswijzen in het Noorden niet kent” (Gerlach Royen).

In het eerste belangrijke, toonaangevende werk over taalzuivering, De Vreese (1899), geschreven in een periode toen de taalstrijd op zijn hevigst was, lezen we op p. XLIII: “Eenheid van taal voor Noord en Zuid is zeker gewenst, maar ze moet vóór alles bestaan in eenheid van bouw, van syntaxis, veeleer dan in eenheid van woordenschat.” De Vreese breekt hier een lans voor de eigen zuidelijke woordenschat, wel voor zover het geen gallicismen betreft.¹⁴ De strijd tegen de invloed van het Frans op het Nederlands is eeuwenoud; de strijd tegen de gallicismen is bij tijd en wijle virulent geweest. Een heel aantal gallicismen zijn in Vlaanderen ingeburgerd geraakt (bijv. iets verkopen *aan* een prijs); andere zijn aan het verdwijnen (bijv. *dagorde* voor agenda). Waarschijnlijk waren de vroegere Vlaamse taalgeleerden zich beter bewust van de Franse achtergrond van allerlei constructies en woorden dan nu het geval is, doordat ze zeer goed Frans kenden en de gallicismen relatief nieuw waren. Ze brachten toentertijd waarschijnlijk bij taalgeleerden ongeveer dezelfde emoties teweeg als tegenwoordig sommige recente anglicismen als “de eerder de beter” (uit *the sooner the better*) of “schaam op jou” (uit *shame on you*),¹⁵ die nog niet tot de omgangstaal zijn doorgedrongen, en die op de lachspieren werken of ergernis veroorzaken. In elk geval hebben dergelijke anglicismen (voorlopig?) in het Nederlands nog geen burgerrecht gekregen.

In wat volgt, presenteer ik een aantal citaten uit het zeer invloedrijke werk van Peeters (1934) *Nederlandsche Taalgids* (661 pagina’s dik!), waarin een grote verzameling eigenaardigheden gepresenteerd wordt waarmee het Zuid-Nederlands zich onderscheidt van het Algemeen Nederlands.¹⁶ Ik neem aan dat het werk een communis opinio laat zien van een heleboel taalgeleerden; het wordt immers voorafgegaan door 12 steunbetuigingen van professoren en

¹⁴ Ook tegen andere barbarismen werd strijd gevoerd, o.a. tegen de germanismen waarvoor Vlamingen dikwijls de Nederlanders verantwoordelijk achtten.

¹⁵ “De eerder de beter”: 1140 hits op google; “schaam op jou”: 1570 hits op google (geconsulteerd 31.12.2015). Soms is het anglicisme waarschijnlijk humoristisch bedoeld, maar lang niet altijd.

¹⁶ In Peeters (1934:XIX) treffen we een erg vroege verwijzing aan naar de term Belgisch Nederlands (nl. *belgies Nederlands* in een artikel van Marcel D’Haese in *Ruimte* 3 (1920).

vooraanstaande taalkundigen (o.a. Blancquaert en Grootaers), en bevat een lezenswaardige inleiding over *Naar taaleenheid in Noord- en Zuid-Nederland*. Waarschijnlijk niet toevallig verscheen het werk in hetzelfde jaar als Blancquaerts *Praktische Uitspraakleer*, amper 4 jaar na de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

Peeters (1934:XXIII) zegt over de zuidelijke eigenaardigheden: “*Belgicis*men, zoals ze wel eens genoemd worden, hebben dus recht van bestaan, voor zoover ze niet te gelijker tijd naar vorm of beteekenis gallicismen zijn, die *alleen* in de boekentaal en in de spreektaal hunner makers voorkomen.” Op dezelfde bladzijde lezen we: “*Wij wenschen daarbij geenszins alle specifiek Zuidnederlandsch uit den boze te verklaren* (oorspronkelijke cursivering), wél uitsluitend het beslist verkeerde. Overigens willen wij feitelijk zoo weinig mogelijk afkeurend, doch veeleer constateerend en inlichtend te werk gaan en den gebruiker zelf de keus overlaten tusschen Vlaamsch en algemeen Nederlandsch, naar gelang van het doel dat hij beoogt.” Taalgebruikers mogen dus taalvormen kiezen al naargelang ze zich richten tot enkel Vlamingen of tot het hele taalgebied, en: “Hoever nu onze schrijvers in het gebruik van Zuidnederlandsche woorden en wendingen mogen gaan, is eene kwestie van doorzicht en goeden smaak”.

Peeters is voor de eenheid, niet de eenvormigheid van het taalgebied, en ziet tussen standaardtaal en dialect geen tegenstelling, maar een voortdurende wisselwerking: “Wel is bij velen in uitspraak en woordenkeus het dialect voor een geoeffend oor nog duidelijk herkenbaar, doch kleine verschillen die in het algemeen beschaafd van eenig gewest onvermijdelijk voorkomen, moeten beschouwd worden als schakeringen die geen afbreuk doen aan de eenheid – geen eenvormigheid van het algemeen beschaafd. Voortdurend is het algemeen beschaafd in voeling met het dialect en tusschen het een en het ander heeft een onafgebroken wisselwerking plaats” (Peeters 1934:XII).

Jozef Vercoullie, de eerste professor Nederlandse Taalkunde in Gent, schreef het Inleidend Woord op het boek van Peeters en zwaait Peeters lof toe omdat hij ook gevallen van slecht Nederlands uit het Noorden signaleert: “Verstandig was het verder om gebrekkige vormen die in Noord-Nederland voorkomen, bij gelegenheid op te nemen. Want voor veel Vlamingen – vooral wederom voor de jongeren – is het voldoende dat een uitdrukking in een Noordnederlandsch stuk voorkomt, om het bij hen als goed Nederlandsch te gelden. Bepaaldelijk als zulke zonderlingheden nieuw zijn, trekken ze aan en worden graag nagevolgd.” De vroegere Vlaamse taalgeleerden waren

blijkbaar zelfbewust genoeg om ook de Noord-Nederlandse taal aan een kwaliteitscontrole te onderwerpen.

De standpunten die hierboven werden geciteerd, getuigen m.i. van grote bedachtzaamheid en tolerantie, zowel wat de uitspraak als wat de woordenschat en andere zuidelijke eigenaardigheden betreft. Er wordt een zeer ruime plaats ingeruimd voor wat goed Nederlands en toch zuidelijk is. Pauwels (1954) verwoordt het zo: “Men begrijpe me niet verkeerd! Taalzuivering zal in Vlaanderen nog jaren moeten beoefend worden, maar een al te slaafs navolgen van Noordnederlandse voorbeelden, met gewelddadig uitroepen van diep ingewortelde, volstrekt orthodoxe taaleigenaardigheden, zal aan de zaak die men meent te verdedigen en bevorderen meer kwaad dan goed doen.”¹⁷

4. QUE FAIRE? TAALIDEOLOGIE!

Schrijven over taalideologie is niet gemakkelijk als het gaat over taalpolitiek geladen standpunten als de oorsprong, de aard en de functie van taalnormen. Bovendien is het gebruik van het woord *ideologie* zelf ideologisch gekleurd, in die zin dat ideologie dikwijls vooral wordt toegeschreven aan de tegenstander, die op die manier te kijk wordt gezet als iemand die zijn/haar standpunten op de emotie en niet op de rede baseert. Het is echter onmogelijk om over een taalpolitiek geladen onderwerp waardenvrij te schrijven: het is dus niet zo dat aan de ene kant de ideologie staat, en aan de andere kant de objectieve wetenschap, die zich enkel met de realiteit bezighoudt, wars van elke emotionele betrokkenheid. Zaak is vooral de eigen taalideologie te onderkennen en die te verdedigen met goede argumenten. Dat is niet makkelijk wanneer het gaat over moeilijk exact te definiëren noties als standaardtaal, tussentaal en dialect, en wanneer een en ander in morele – en soms overdreven – termen van correct/niet correct (= goed en kwaad?) wordt geformuleerd. Er wordt bij de discussie soms onvoldoende rekening gehouden met het situationele spreidingspatroon van de verschillende taalvariëteiten en met het onderscheid schrijftaal en spreektaal.

Vandaag wordt de standaardtaalideologie uitgedaagd en dat is niet erg, aangezien onderzoek aantoont dat er sprake is van destandaardisatie, dan wel

¹⁷ Pauwels (1986:80) breekt een lans voor alle “goede Nederlandse taalelementen” en “Ruimheid van opvatting in dit opzicht is niet alleen een Zuidnederlands, maar ook een algemeen Nederlands belang”.

demotisie in onze postmoderne maatschappij (zie Mattheier 1997). Bij demotisie geeft de spreker een andere invulling aan het begrip standaardtaal, maar heeft hij nog steeds de bedoeling standaardtaal te spreken; met destandaardisatie wordt de attitude bedoeld waarbij de sprekers in steeds minder situaties standaardtaal wenst te spreken. Uit Lybaert (2015) kunnen we besluiten dat beide processen aan de gang zijn. De tussentaal lijkt een steeds groter deel in te nemen van het situationele spectrum, al is het moeilijk met het verleden te vergelijken, maar de standaardtaal lijkt als norm toch stand te houden.

De vragen die Absillis (2012:88) stelt i.v.m. standaardtaal, zijn de volgende:

- Waarom hebben we een standaardtaal nodig?
- Hebben we maar één standaard nodig?
- Wie mag die dan bepalen en waarom?
- Op welke wijze kunnen taalnormen gelijkheid en emancipatie bevorderen?
- Moeten we het Verkavelingsvlaams tegen elke prijs bestrijden?
- Hoe kunnen we veelstemmigheid nog beter verzoenen met het officiële taalbeleid?

Die vragen werden vele decennia geleden beantwoord door de taalijveraars. Het antwoord was - kort samengevat - aansluiting bij de noordelijke norm, maar met een plaats voor de zuidelijke eigenheid, met uitzondering van de gallicismen / barbarismen. Men verkoos “verscheidenheid in eenheid” (zie Gillaerts 1986). Het zou interessant zijn te bekijken of hun antwoorden ten gronde bijgesteld zouden moeten worden in het licht van de nieuwe taalrealiteit, en in welke zin. Ik meen voorlopig dat we tot gelijkaardige antwoorden zouden komen als honderd jaar geleden. Het feit dat een aantal taalpuristen in de jaren 60 van de vorige eeuw een en ander te scherp heeft verwoord – om pedagogische redenen – doet daar m.i. weinig afbreuk aan.

5. BESLUIT

In de tweede helft van de vorige eeuw probeerden de taalijveraars het volk te verheffen door de leiding te nemen van een taalbeweging, gericht op de introductie van een standaardtaal die op de noordelijke norm was gebaseerd; de prescriptieve taalzuiveringsboeken had die ‘beschaafde’ taal leerbaar gemaakt voor al wie daar belangstelling voor had. Ze hadden een duidelijke visie en waren maatschappelijk actief om die visie te verwezenlijken. Hun democratische

en emancipatorische bedoelingen verdienen m.i. respect en zelfs dankbaarheid van de generaties die de vruchten plukken van hun inspanningen.

Een leerbaar gemaakte norm biedt veiligheid; de nuancering ervan brengt verfrissing. De standaardtaal is in Vlaanderen veralgemeend, maar niet helemaal op de manier die de taalijveraars voor ogen hadden; er is een Vlaamse gesproken omgangstaal ontstaan, waarvan de plaats nog bepaald moet worden binnen het talige repertorium. Onderzoek toont aan dat het ideaal van de standaardtaal is blijven bestaan, maar dat de aard en de functie ervan wellicht opnieuw gedefinieerd moet worden – wat mij betreft moeten de fundamentele verwezenlijkingen die in de tweede helft van de 20ste eeuw tot stand zijn gebracht, daarbij behouden blijven, nl. de instandhouding van zowel een schriftelijk als een mondeling taalregister dat de taaleenheid van Noord en Zuid garandeert. Op dit ogenblik kan een Vlaming onverschillig welk boek of welke krant uit Nederland lezen en omgekeerd; er kunnen soms wel problemen rijzen i.v.m. woordenschat, maar die zijn minimaal en bovendien makkelijk op te lossen door in een woordenboek te kijken. Hetzelfde geldt voor mondeling taalgebruik: een West-Vlaming kan nu een gesprek voeren met een Groninger. Dat was honderd jaar geleden in veel mindere mate het geval. De tolerantie tegenover variatie mag verstaanbaarheid in Vlaanderen én Nederland niet in de weg staan. Het maatschappelijke en economische nut van de taaleenheid is daarvoor een te belangrijk goed.

Absillis (2012:77) schrijft: “Net als een eeuw geleden blijven de meeste neerlandici in Vlaanderen niet alleen een beschaafde omgangstaal promoten, maar ook de hoop koesteren om onwenselijk geachte taalvariëteiten uit te kunnen roeien”. Het eerste deel van zijn stelling lijkt me te kloppen, en ik beken mezelf dus tot een promotor van een beschaafde omgangstaal; het laatste deel van zijn stelling is m.i. uit de tijd. De meeste neerlandici wensen niet meer iets uit te roeien, maar wensen de verschillende taalregisters in schrijf- en spreektaal de plaats te geven die hun toekomt.

Het bestaan van andere taalregisters dan de standaardtaal mag niet leiden tot krampachtigheid; elk taalregister heeft zijn eigen functie en is dan ‘correct’. Aan de koffietafel bij een pauze tijdens het werk is tussentaal in Vlaanderen nu de normale en dus de correcte taalvorm. M.i. kan het artikel van Taeldeman (1992), hoewel het meer dan 20 jaar oud is, *Welk Nederlands voor Vlamingen*, in principe nog steeds dienen als leidraad in dat verband, met dien verstande dat ook tussentaal een plaats moet krijgen als een informeel, supraregionaal taalregister. Realisme in taalverband hoeft niet in de

weg te staan van de taaleenheid – niet taaleenvormigheid tussen Noord en Zuid. Zoals Goossens (1978:15) terecht schrijft, moet daartoe “het inzicht der sociolinguïstiek dat tolerantie en soepelheid nodig zijn bij het trekken van normgrenzen in het taalgebruik” bevorderd worden.

Literatuurlijst

- Absillis, K.** (2012). ‘Taal tussen tuin en wildernis’. In Absillis, K., e.a., *De manke usurpator*. Gent, Academia Press, p. 67-97.
- Absillis, K., J. Jaspers & S. Van Hoof** (reds.) (2012). *De manke usurpator*. Gent, Academia Press.
- Auer, P.** (2005). ‘Europe’s sociolinguistic unity, or a typology of European dialect / standard constellations’. In N. Delbecque, J. van der Auwera en D. Geeraerts (reds.), *Perspectives on Variation*. Berlijn, Mouton de Gruyter, p. 7-42.
- Auer, P.** (2011). ‘Dialect versus standard: a typology of scenarios in Europe’. In Kortmann, B. & J. van der Auwera, *The languages and linguistics of Europe*. Berlijn, Mouton de Gruyter, p. 485-500.
- Blanquaert, E.** (1934). *Praktische Uitspraakleer van de Nederlandsche taal*. Antwerpen, De Sikkel.
- Daman, J.** (1946). *Het Algemeen Beschaafd in Vlaanderen*. Gent, Daphne-uitgaven.
- De Caluwe, J.** (2006). ‘Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen’. In De Caluwe, J. en M. Devos, *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent, Academia Press, p. 19-34.
- De Caluwe, J.** (2009). ‘Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen’. In *Nederlandse Taalkunde* 14, p. 8-25.
- De Caluwe, J.** (2012). ‘Dutch in Belgium. Facing multilingualism in a context of regional monolingualism and Standard Language Ideology’. In Hüning, M., U. Vogl & O. Moliner (eds.), *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins.
- De Caluwe, J., S. Delarue, A.-S. Ghyselen & C. Lybaert** (reds.) (2013). *Tussentaal: over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*. Gent, Studia Germanica Gandensia Libri.
- Delarue S. en J. De Caluwe** (2015), ‘Eliminating social inequality by reinforcing standard language ideology? Language policy for Dutch in Flemish schools’. In *Current Issues in Language Planning* 16, p. 8-25.
- De Vreese, W.** (1899). *Galicismen in het Zuidnederlandsch: Proeve van taalzuivering*. Gent, Siffer.
- Gal, S.** (2006). ‘Contradictions of standard language in Europe: implications for the study of practices and publics’. In *Social Anthropology* 14, p. 163-181.
- Geeraerts, D.** (2000). ‘Rationalisme en nationalisme in de Vlaamse taalpolitiek’. In J. de Caluwe e.a. (reds.), *Taalvariatie & taalbeleid. Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. Antwerpen/Apeldoorn, Garant, p. 87-104.

- Geeraerts, D. & H. van de Velde** (2013). 'Supra-regional characteristics of colloquial Dutch'. In F. Hinskens & J. Taeldeman (2013), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Volume 3: Dutch*. Berlijn, Mouton de Gruyter, p. 532-556.
- Ghyselen, A-S.** (2015). 'Stabilisering van tussentaal? Het taalrepertorium in de Westhoek als casus'. In *Taal en Tongval* 67, p. 43-95.
- Gillaerts, P.** (red.) (1986). *Verscheidenheid in eenheid. Een bloemlezing taalpolitieke artikelen over normering en standaardisering van het Nederlands*. ACCO, Leuven/Amersfoort.
- Goossens, J.** (1970). 'Belgisch Beschaafd Nederlands' en Brabantse expansie'. In *De Nieuwe Taalgids* (Van Haeringennummer), p. 54-70.
- Goossens, J.** (1978). 'Nederlandse taalintegratie en Vlaamse taalfrustratie'. In *Onze Taal* 47, 2/3, p. 14-19.
- Haas, W.** (1992). 'Mundart und Standardsprache in der deutschen Schweiz'. In J. van Leuvensteijn en A. Berns (reds.), *Dialect and standard language – Dialekt und Standardsprache in the English, Dutch, German and Norwegian areas*. Amsterdam, KNAW Verhandelingen 150, p. 312-336.
- Haeseryn, W.** (1999). 'Normatieve studies'. In W. Smedts en P.C. Paardekooper (reds.), *De Nederlandse taalkunde in kaart*. Leuven/Amersfoort, Acco, p. 237-247.
- Jaspers, J.** (2001). 'Het Vlaamse stigma. Over tussentaal en normativiteit'. In *Taal en Tongval* 53, p. 129-153.
- Jaspers, J. & S. Van Hoof** (2013). 'Hyperstandardisation in Flanders : extreme enregisterment and its aftermath'. In *Pragmatics* 23, p. 331-359.
- Lybaert, C.** (2014). *Het gesproken Nederlands in Vlaanderen: percepties en attitudes van een spraakmakende generatie*. Doctoraatsproefschrift Universiteit Gent.
- Lybaert, C.** (2015). 'De ideologische positie van Algemeen Nederlands in Vlaanderen - De standaardiseringsideologie onder druk?' In *Taal en Tongval* 67, p. 97-134.
- Mattheier, K.** (1997). 'Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen Europäischen Standardsprachen'. In K. Mattheier & E. Radtke (eds.), *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*. Frankfurt, Peter Lang, p. 1-9.
- Pauwels, J.** (1949). 'Het Algemeen Beschaafd in Vlaanderen'. In *De Nieuwe Taalgids* 42, p. 21-28.
- Pauwels, J.** (1954). 'In hoeverre geeft het Noorden de toon aan?' In *Nu Nog* 2, p. 1-9.
- Pauwels, J.** (1986). 'Dialecten en algemeen Nederlands'. In P. Gillaerts (red.), *Verscheidenheid in eenheid*. ACCO, Leuven/Amersfoort.
- Peeters, C.** (1934²). *Nederlandsche Taalgids. Woordenboek van belgicismen*. De Sikkel, Antwerpen.
- Plevoets, K.** (2008). *Tussen spreek -en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfosyntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands*. Doctoraatsproefschrift KULeuven.

- Rys, K. & J. Taeldeman** (2007). 'Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal'. In D. Sandra, R. Rymenans, P. Cuvelier & P. Van Petegem (reds.), *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*. Gent, Academia Press, p. 23-34.
- Taeldeman, J.** (1992). 'Welk Nederlands voor Vlamingen?' In *Nederlands van Nu* 40, p. 33-51.
- Taeldeman, J.** (2008). 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken van de Vlaamse tussentaal'. In *Taal en Tongval* 60, p. 26-50.
- Van Hoof, S.** (2013). *Feiten en fictie. Een sociolinguïstische analyse van het taalgebruik in fictieseries op de Vlaamse openbare omroep (1977-2012)*. Doctoraatsproefschrift Universiteit Antwerpen.
- Van Hoof, S. en J. Jaspers** (2012). 'Hyperstandaardisering'. In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 128, p. 97-125.
- Van Istendael, G.** (1989). *Het Belgisch labyrint of de schoonheid der wanstaltigheid*. Amsterdam, De arbeiderspers.
- Van Keymeulen, J. & G. Van Bocxtaete** (2012). 'Beminde vader en moeder. De brieven van Jacobus Vincentius De Neve, pastoor van Westkapelle, gedeporteerd naar Cayenne in 1798'. In *Biekorf. West-Vlaams Archief* 112, p. 225-245.
- Van Keymeulen, J.** (2015). 'Het Vlaams, taal of misverstand'. In *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 2. p. 64-87.
- Vosters R., G. Rutten & M. Van der Wal** (2010). 'Mythes op de pijnbank. Naar een herwaardering van de taalsituatie in de Nederlanden in de achttiende en negentiende eeuw'. In *Verlagen & Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* 120, p. 93-112.
- Willemyns, R. en W. Haeseryn** (1998). 'Taal'. In R. De Schryver e.a. (reds.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt (cd-rom).
- Willemyns, R.** (2013). *Dutch. Biography of a language*. Oxford University Press.